

ELS RETAULES DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT JUST DESVERN

**Història del valuós però polèmic retaule que
ornamentà el presbiteri de l'església parroquial de
Sant Just Desvern durant més de tres-cents anys
i també d'altres retaules.**

DAVID GUASCH I DALMAU

El majestuós retaule que presidia l'altar major de l'església parroquial de Sant Just Desvern, i que estigué en aquest lloc durant gairebé tres-cents cinquanta anys, fou destruït durant l'incendi revolucionari del juliol de 1936.

La construcció d'aquest retaule, des del primer moment de la seva fabricació i fins a l'acabament pictòric del conjunt de l'obra, anà acompanyada d'un seguit de controvèrsies, plets i malfiances.

Finalment, i després de vint-i-set anys —1606—, el nou retaule quedà enllestit totalment com el millor i més valuós ornament artístic del nou temple parroquial.

Introducció

L'acabament del llarg conflicte de les guerres remences amb la sentència arbitral de Guadalupe del 21 d'abril de 1486, comportà tot seguit un estat d'una certa estabilitat pacificadora per al camp català, tot i que aquesta sentència fou onerosa per als mateixos pagesos. Dos factors que creiem importants a les acaballes del segle XVI són, per una banda, la pacificació del camp català, com ja hem dit, i per l'altra, la recent descoberta del nou continent. Encara que Catalunya en fou bandejada ben aviat, es permeté un comerç amb aquell continent, malgrat que tot havia de passar primer sota el control de Sevilla i Cadis, ja que aquests ports tenien el monopoli.

I hi hagué encara un tercer factor, que contribuï a un fort augment demogràfic, més concretament a la ciutat de Barcelona i al Baix Llobregat: fou el nombrós contingent d'immigrants francesos, sobretot occitans, que arribava continuadament a Catalunya. La majoria d'aquests immigrants fugien de la misèria, originada, en bona part, per les lluites civils i sobretot de religió que s'havien estès per la major part d'indrets del país veí.

Aquest augment demogràfic propicià, també, un valuós redreçament general, que incidí en el camp econòmic d'aquell moment, un redreçament que no es vivia tal vegada des de feia un segle i mig llarg, és a dir, d'abans de la Pesta Negra.

Hem de tenir en compte que, en el període determinat entre els anys 1570 i 1636, per exposar un precedent, les obres diguem-ne públiques fetes a Sant Just Desvern, i en aquest cas molt concret a l'església parroquial, són d'una importància cabdal. Això fou possible, segurament, gràcies al bon moment econòmic que es devia viure en aquelles dècades, un període d'una certa abundor de diners, la qual cosa podem trobar reflectida en diversos aspectes, com veurem tot seguit. Volem remarcar que en cap altre moment de la història de Sant Just Desvern, almenys fins ben entrada la segona meitat del segle XVIII, no s'havien tingut uns anys d'una economia tan folgada com la d'aquella època.

Durant aquell període transcorregut, d'una durada de poc més de mig segle, havia estat enderrocada l'antiga església parroquial —segurament petita i fosca, com constatava una de les visites pastorals, concretament l'efectuada l'any 1366— i construïda de bell nou entre 1570 i 1572, o sigui, amb poques modificacions, l'actual, molt més gran, i més espaiosa del que calia per als pocs habitants que tenia encara llavors la població. Un esforç econòmic molt important per a aquella època.

Posteriorment, el 25 d'octubre de 1579, fou adquirit un retaule destinat a l'obra de l'altar major. Aquest retaule es trobava situat a la vila de Palamós i, per tant, s'havia de traslladar des de la dita vila de Palamós fins a Barcelona, i posteriorment a Sant Just Desvern, on se li havien de practicar certes modificacions per a adaptar-lo al seu nou emplaçament. I, una vegada es trobés al nou destí, s'havia de pintar i daurar, tal com corresponia a una obra artística d'aquella envergadura.

Quan aquest retaule de l'altar major encara no era enllestit del tot (1581), els obrers de l'església parroquial aquell any i l'administrador nomenat o escollit de la Confraria de la Verge del Roser contractaven el mestre Joan Hernandes, pintor, ciutadà de Barcelona, per a pintar el retaule de la capella de dita Confraria del Roser, i en feien fermaça per mitjà d'uns capitols notariais.

El dia 17 de juny de 1594 fou signat notarialment un altre contracte entre el rector de la parròquia i els obrers designats per aquell any, per una part, i el mestre pintor Joan Pau Camps i la seva muller, n'Antiga Camps, ambdós ciutadans de Barcelona, per l'altra, per a dur a terme l'obra artística de pintar i daurar l'abans esmentat retaule de l'altar major.

I, posteriorment, el dia 7 de maig de 1635 trobem en la documentació dos nous retaules, l'un dedicat a sant Sebastià i l'altre a sant Joan. Aquests dos nous retaules havien de ser pintats i decorats per Pau Torrent, pintor, i Jeroni Marmudes, decorador, ambdós també ciutadans de Barcelona.²

Adquisició d'un retaule destinat a l'obra de l'altar major

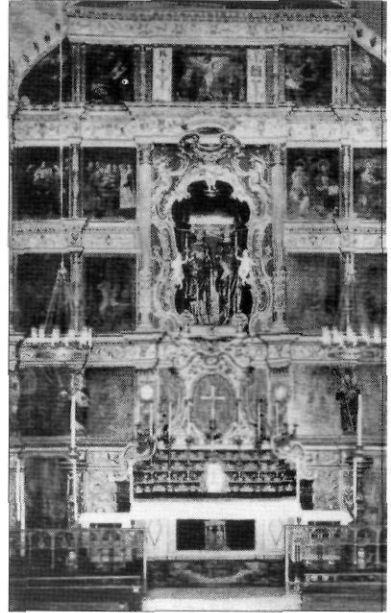
Les obres de l'acabament de la construcció del nou temple parroquial feia ben pocs anys que havien quedat enllestides. L'envergadura d'aquest nou temple bé requeria l'embelliment ornamental d'un majestuós retaule que cobrís tota la part del presbiteri, tal com era acostumat de fer en aquella època.

L'obra d'aquest retaule, com tota altra obra d'una certa envergadura efectuada a l'església, havia de comptar sempre amb l'aquiescència dels representants de la Pia Almoïna de Barcelona, com a senyors temporals que eren del terme i parròquia de Sant Just Desvern.

Així, doncs, el diumenge 11 d'octubre de 1579, havien estat reunits, per raó d'una convocatòria, els caps de casa següents: Bartomeu Solanes i Antoni Ramoneda, aquell any designats com a obrers de la parròquia de Sant Just Desvern. Antoni Gelabert i Antoni Solà, aquell any com a jurats de la parròquia —pertanyents a la universitat o poble— i terme de Sant Just Desvern.

També els caps de casa Bartomeu Riera, Pau Modolell, Joan Carbonell, Miquel Solanas, Pere Pradassa (sic), tal vegada Padrosa, Gaspar Oliver, o Oliveras, Antic Gilabert i Antoni Duran, tots ells habitants de la parròquia i terme de Sant Just Desvern.

Havien estat convocats i congregats en virtut d'una llicència atorgada pels reverends i magnífics senyors almoïners de la venerable i Pia Almoïna de Barcelona.

El retaule gòtic de l'altar major de l'església parroquial de Sant Just Desvern (fotografia: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

El tema a tractar era l'obra d'un retaule destinat a l'altar major de l'església parroquial. En dita convocatòria, Antoni Ramoneda i Joan Carbonell havien estat nomenats representants de la comunitat santjustenca, l'un per part de la universitat i l'altre per part de la parròquia o església, per a poder iniciar, ambdós, les oportunes diligències de l'obra.

Havien estat testimonis d'aquest acte el reverend Jaume Bertran, prevere i rector de la parròquia, i Joan Solanes, pagès de Sant Just Desvern.³

Pocs dies després d'aquesta convocatòria del diumenge 11 d'octubre, un document posterior, del 2 de desembre de 1579, ens assabenta que l'oportunitat de l'adquisició d'un retaule havia arribat el dia 25 d'octubre d'aquell mateix any.

Així, doncs, mitjançant una escriptura privada, els obrers de la parròquia de Sant Just Desvern havien adquirit un retaule, l'obra de fusteria del qual, escultòricament, devia estar totalment acabada.

El retaule en qüestió es trobava a la vila de Palamós i era destinat a l'església parroquial d'aquella vila. Sobre aquest retaule, però, hi havia un plet que feia ja vuit anys que durava.⁴

El document esmentat més amunt, del 2 de desembre de 1579, és una àpoca o carta de pagament, en la qual Joan Forner, mestre imaginari, de la ciutat de Mataró, reconeix haver rebut la quantitat de 135 lliures, moneda de Barcelona, d'Antic Ramoneda i Joan Carbonell, obrer i síndic, respectivament, de la parròquia de Sant Just Desvern, a compte de la quantitat deguda per la compra del retaule.

S'estipulà el pagament de l'obra del retaule en diverses parts o fraccions mitjançant la Taula de Canvi de Barcelona fins a un total de 270 lliures, moneda de Barcelona, preu total del retaule.

El mestre escultor Joan Forner feia avinent que el retaule havia estat construït amb l'ajuda de Bernat Pujades, un fuster de Riudellots de la Selva.

Així mateix, al final del document, l'escultor Joan Forner feia absolució, definició i remissió de prosseguir qualsevol acte de litigi envers els jurats i la universitat de Palamós.

D'aquella mateixa data hi ha dos instruments notariais més que pràcticament s'interrelacionen amb el contingut dels pactes i acords del precedent. Una nota marginal posada en el segon document ens informa que, el dijous dia 10 de desembre del mateix any 1579, havia estat cancel·lat per Joan Forner el precedent instrument notarial amb plena satisfacció per part d'aquest. I, finalment, en el tercer document, Joan Forner es compromet davant dels síndics de la universitat santjustenca, Joan Carbonell i Antic Ramoneda, i per mitjà de Pere Roig, escultor de Barcelona, a gestionar tot el que calgui, i sense demora, tot el referent a l'obra del retaule.⁵

En efecte, i sense demora, el contracte es formalitzava el dia 19 de gener de 1580, davant del mateix notari Jaume Massaguer. El contracte s'establia entre Antic Ramoneda, Bartomeu Solanes, pagesos de Sant Just Desvern, obrers per aquell any, d'una part, i el mestre Pere Roig, ciutadà de Barcelona, per l'altra.

Aquest contracte assenyala, entre altres, les clàusules següents: que el mestre Pere Roig es compromet a portar o fer portar un retaule que els obrers —de Sant Just Desvern— tenen comprat a la vila de Palamós fins a la ciutat de Barcelona, probablement per via marítima⁶ i, una vegada ja el retaule traslladat a Barcelona, a fer-hi una pastera⁷ segons una *trassa* portada⁸ de la vila de Palamós i que era en poder del mestre Pere Roig.

Fet això, es compromet a traslladar el retaule des de Barcelona a l'església de Sant Just i a assentar-lo en el seu lloc corresponent. Tot a càrrec de Pere Roig, a excepció de la fusta necessària que calia per a poder assentar i fixar el retaule⁹.

També, que el mestre Pere Roig havia de fer quatre imatges de fusta de xiprer que havien de ser les següents: això és, la de sant Just i la de sant Pastor, d'una alçada cadascuna de nou pams al natural. La de la Verge del Roser, de cinc pams, i la de santa Margarida, de sis pams.

Respecte al temps de durada de l'obra, estipulava que havia de quedar enllestida per la festa de la Pasqua de Resurrecció.

Els obrers de la parròquia i el mestre Pere Roig convenen que els primers li donaran un xiprer que hi ha a la parròquia perquè n'utilitzi la fusta.

El preu convingut entre ambdues parts per a tot el conjunt d'aquesta obra era de 85 lliures barceloneses, i pagadores de la manera següent: la meitat, el dia de Carnestoltes vinent, i l'altra meitat quan el retaule estigui assentat en el seu lloc corresponent, i tingui enllestides les quatre imatges descrites anteriorment.

Amb el mutu compromís per ambdues parts de complir tots els pactes assenyalats anteriorment, ho abonen i testimonien els presents...¹⁰ (Ap. I).

Poc més de dos mesos després, el 29 de març de 1580, el mestre Pere Roig reconeixia haver rebut 40 lliures barceloneses dels obrers de la parròquia Antic Ramoneda i Bartomeu Solanas, a compte de les 85 lliures que ambdues parts havien pactat en el document precedent. La resta es faria per mitjà de la Taula de Canvi de Barcelona.

D'aquest mateix dia 29 de març de 1580, hi ha un altre instrument notarial pel qual l'escultor Pere Roig i la seva muller Anna es ratifiquen en el compromís de traslladar el retaule a Sant Just Desvern i deixar-lo assentat en el seu lloc corresponent abans de la festa de Pentecosta vinent.¹¹

Pel poc temps que mancava per a la festa de la Pentecosta d'aquell any de 1580, tot fa pensar que era materialment impossible de tenir tota l'obra enllestida tal com s'havia pactat i estipulat notarialment. De totes maneres, desconeixem altres possibles documents que ens informin sobre com i quan fou donada per acabada l'obra arquitectònica del retaule i les imatges.

Amb tot, hem d'esperar uns quants anys fins a saber novament en quina situació es trobava el retaule.

Un nou retaule destinat a la capella de la Confraria de la Verge del Roser

Ni de bon tros no devia estar encara enllestida totalment l'obra arquitectònica del retaule i el seu assentament a l'altar major, quan el dia 16 d'octubre de 1581 trobem un nou contracte i capitulació. Aquest es feia mitjançant Joan Hernandes, pintor, ciutadà de Barcelona, d'una part, i Baltasar Oliveras i Pau

Modolell, obrers, i Pere Joan Arnella, administrador per aquell any de la Confraria de la Verge del Roser, de l'altra.

El contracte estipulava que el mestre Joan Hernandes, en el temps de sis mesos vinents, els pintaria el retaule de fusta que novament s'havia construït a l'altar de la capella de la Confraria de la Verge del Roser. És a dir, totes les taules, imatges, cornises i columnes que hi havia al retaule. Això comportava haver de daurar amb or fi i brunyir tota la talla i els relleus del retaule...

S'especificava que la imatge de la Verge del Roser s'havia d'enriquir tal com era d'ús i de pràctica entre els bons pintors¹². Tot seguit s'hi detallen els motius que havien de ser plasmats a les diverses taules que componien el retaule, bàsicament dedicades a alguns dels misteris de dolor i de glòria del rosari.

És reiterativa la frase que el retaule es lliurarà acabat dins del temps convingut, és a dir, en sis mesos, com també que havia de ser pintat a l'oli amb tota perfecció, com pertoca a un bon pintor.

El preu estipulat d'aquella obra, que s'havia de pagar amb diners de la Confraria del Roser, era de seixanta lliures barceloneses. I aquestes seixanta lliures havien de ser satisfetes en pagaments de vint lliures cadascun. És a dir: vint lliures el dia que es davallará el retaule per a començar a pintar, altres vint lliures a la meitat de l'obra i les darreres vint lliures una vegada estigui tota l'obra acabada i a plena satisfacció.

S'hi afegeix que, per part dels administradors de la Confraria i dels obrers, hi havia un termini de vuit dies per a poder fer judicar l'obra per pintors experts i elegits per cadascuna de les parts.

En el cas d'haver-hi alguna disconformitat en el treball de l'obra, Joan Hernandes hi faria les esmenes pertinents recomanades per part dels judicadors, i les despeses que comportessin dites judicacions haurien de ser satisfetes a parts iguals¹³ (Ap. II).

El temps de sis mesos que s'havia estipulat per a pintar i decorar el retaule del Roser tampoc no es va complir en aquella data prevista.

No fou fins el dia 27 d'abril de 1583 que el pintor Joan Hernandes reconeixia haver rebut de Gaspar Oliveras i Pere Joan Arnella, pagesos i aquell any obrers de la parròquia, la quantitat de trenta-quatre lliures barcelonines com a complement de les seixanta lliures estipulades en el contracte formalitzat mitjançant escriptura notarial en data de 16 d'octubre de 1581.

Et ideo renunciando...

Testes sunt, honorabilis Franciscus Parrinet, mercator, civitatis Neanolis, Benedictus Coll et Galcerandus Severus Pedralbes, scriptores.¹⁴

Finalment tornem a tenir notícies del retaule de l'altar major

Finalment, al cap de catorze anys, tornem a tenir notícies del retaule destinat a l'obra de l'altar major. Suposem que aquest retaule, tot i que no ho podem constatar, ja devia fer un quant temps, o anys, que escultòricament havia d'estar enllestit. Amb tot, però, encara no s'havia començat a pintar i a decorar.

El dia 17 de juny de 1594, trobem un conveni i signatura d'uns capítols i contracte pactats entre el rector de Sant Just Desvern, Joan Romani,¹⁵ i els obrers Bartomeu Solanes i Pau Modolell, que actuaven amb plenes facultats del Consell General de la parròquia, d'una part, i el mestre Joan Pau Camps, pintor, i la muller d'aquest, n'Antiga Camps, ambdós ciutadans de Barcelona.

Per aquest contracte, el pintor Joan Pau Camps es comprometia a pintar a l'oli, en el termini dels dos anys vinents, el retaule de l'altar major de l'església.

Quant a l'import d'aquesta obra, quedà estipulat en els pactes següents: el rector i els obrers convenen i en bona fe prometen a Joan Pau Camps que donaran i pagaran per la feina artística, colors i altres despeses que ha de fer en pintar i decorar l'obra fins a l'acabament del conjunt pictòric, nou-centes lliures barcelonines.

La forma d'aquest pagament s'estipulava de la següent manera: tres-centes lliures abans de la festa de Sant Miquel del mes de setembre vinent. La resta de sis-centes lliures durant el termini dels dotze anys vinents. És a dir, cinquanta lliures cadascun dels propers dotze anys i pagadores a la festa de la Pasqua de la Pentecosta.

Així mateix, en dit contracte s'estipulava que, per part del rector i els obrers, donarien casa franca a Joan Pau Camps i la seva muller durant tot el temps que esmercessin en el treball de l'obra pictòrica.

També quedà convingut que els obrers de la parròquia, i a càrrec d'aquests, desmuntarien el retaule i portarien les seves diferents parts a la casa designada, on el pintor havia d'executar l'obra. Posteriorment, i una vegada aquesta acabada, retornarien les diferents parts del retaule als llocs corresponents de cadascuna.

Per al correcte compliment d'aquests pactes subscrits entre les dues parts, posen en penyora de crèdit llurs propis béns.¹⁶

Com que hem resumit molt breument el contingut del precedent contracte, aconsellem la lectura de l'apèndix III. Així mateix, el lector podrà adonar-se que els capítols referents al contingut de les escenes que el mestre Camps havia de pintar en el retaule, varien molt en la descripció que en fa Mn. Antoni Tenas.¹⁷

Passat ja un llarg temps, gairebé els dos anys estipulats en el contracte, el conjunt de la pintura de l'obra del retaule havia avançat tan poc que era impossible de poder complir el pactat. I el mateix devia passar amb el retaule de Santa Margarida. Així, doncs, i pel que la documentació dóna a conèixer, cap de les parts no acomplia degudament tot allò acordat i pactat.

Davant d'aquesta situació, que ja feia temps que durava, qui primer obrí foc denunciant l'incompliment del contracte de l'obra estipulada fou el rector, Joan Romaní, i els obrers d'aquesta parròquia.

El divendres dia 22 de març de 1596, aquests citaven, per mitjà d'una cèdula de requeriment, el pintor Joan Pau Camps, fent-li avinent, ensems, que el temps que havia estat estipulat per

a pintar i acabar l'obra del retaule gairebé ja s'havia esgotat i que amb el poc que en restava era pràcticament impossible de poder acabar la dita obra, havent causat amb això molts perjudicis a l'església.

A més, també denunciaven que, ara, el retaule estava desfet a trossos, i escampats aquests per l'església, malmetent-se cada dia. I que també s'havia pactat que, en el cas que el mestre pintor no pogués complir amb l'obra del retaule, la farien fer a un altre mestre.

Finalment, el rector i obrers citen el mestre pintor Joan Pau Camps per al proper diumenge —això era divendres— a la mateixa església.

I, que, en el cas de no comparèixer a dita citació el dia assenyalat, aquesta qüestió passarà tot seguit al jutge competent, i que aquest dicti i ho faci tot fins on la llei permeti¹⁸ (Ap. IV).

La resposta del pintor Joan Pau Camps tampoc no es féu esperar gaire. L'endemà mateix, dissabte 23 de març de 1596, aquest responia al requeriment amb els següents termes, al·legant que: en efecte, la major part del temps estipulat per a pintar i daurar el retaule ja s'havia esgotat, reconeixent que tot allò que se li imputava era cert, però que no era per culpa seva.

Aquest fa avinent —sempre en tercera persona— *«perquè molt bé saben i no poden ignorar que si dit Camps no te tant avançada la dita obra, no és stat a culpa sua, sinó de dits rector y obrés, per lo que al dita acte staven obligats en donar a dit Camps casa en dit lloch i per star, y tres centes lliures ans de comensar dita feyna, y lo restant del preu fet, ab certes pagues en dit acte mencionades. Les quals coses per dits rector y obrés promeses han dexat de complir al tot efecte, per quant la casa no li és stada donada fins a la festa de Nadal prop passada, y les tres centes lliures tenien obligació de donarli ans de comensar, tant poch no li son stades donades encara al tot compliment per faltar molt bona suma...»*.

Així, doncs, hi afegia que, si l'obra no havia avançat com era d'esperar, no era pas seva la culpa sinó del rector i dels obrers, i no del dit Camps.

Aquest s'ofereix a continuar, sempre que siguin complerts els pactes que prèviament havien estat concertats.

Finalment el pintor Camps dóna per denegades totes les imputacions que se li atribueixen com a única resposta al requeriment interposat entre ambdues parts, requerint, a més, que aquesta resposta seva sigui inserida al requeriment esmentat¹⁹ (Ap. V).

Després de la contestació donada pel pintor Joan Pau Camps al requeriment posat pel rector i els obrers de la parròquia de Sant Just Desvern, la cosa sembla que no anà més enllà i que l'obra pictòrica del retaule continuà, malgrat tot, amb molta lentitud.

Ja s'havia entrat al segle XVII. Del dia 27 de març de 1602, ens consta una àpoca o carta de pagament, per un valor de quaranta lliures de moneda de Barcelona, a favor del pintor Joan Pau Camps, per la qual aquest reconeixia haver-les rebudes d'Antoni Cortès i Pau Campreciós, ambdós pagesos i obrers aquell any de l'església de Sant Just Desvern.

Aquestes quaranta lliures eren com a complement d'altres sis-centes cinquanta lliures, i a prorrata de les nou-centes lliures, que era el preu estipulat en el contracte de l'execució de tota l'obra artística de pintar i decorar el retaule de l'altar major i el de Santa Margarida.²⁰

Posteriorment a la data anotada més amunt, 27 de març de 1602, no tenim coneixement de cap altre document que ens faci saber de quina manera prosseguí el treball del pintor Joan Pau Camps per a acabar l'obra concertada ja feia vuit anys.

No és fins el 25 d'octubre de 1606, quatre anys i set mesos més tard, que trobem un reconeixement per part del pintor Joan Pau Camps d'haver rebut aquestes cinquanta lliures de moneda barcelonina, de Bartomeu Riera, pagès, i Bartomeu Solanas, ambdós de la parròquia de Sant Just Desvern.

El pintor Joan Pau Camps feia avinent, i reconeixia també, que aquestes cinquanta lliures eren com a complement i la resta d'un total de nou-centes. I que dita quantitat era el preu que s'havia estipulat per a pintar i decorar els retaules de l'altar major i el de la capella de Santa Margarida, segons havia estat pactat,

capitulat i signat entre el pintor Joan Pau Camps, per una part, i Bartomeu Solanas, difunt, i Pau Modolell, pagesos i obrers l'any 1594, i segons constava davant del notari públic de Barcelona Francisco Pedralbes, el dia 17 de juny d'aquell any.

Finalment, Joan Pau Camps reconeixia haver rebut fins al total de la quantitat estipulada, nou-centes lliures, *«per alios operarios eiusdem parrochie predecessores vestros, de quibus ei feci diversas apochas sive chirographa que sub present apocha»*, és a dir, per altres obrers predecessors vostres a qui vaig fer diverses èpoques i rebuts, així com aquest present. I amb aquest instrument es donava per cancel·lada tota acció i obligació entre ambdues parts.²¹

Així finalitzava el conjunt del treball arquitectònic, escultòric, pictòric i decoratiu d'aquesta obra artística del retaule de l'altar major de l'església parroquial. Un bell retaule que havia estat iniciat i destinat, en principi, per a l'església parroquial de Palamós, i posteriorment, després d'un plet que ja feia vuit anys que durava, venut als obrers de la parròquia de Sant Just Desvern.

El temps que fou esmerçat en aquesta obra, entre la construcció arquitectònica i l'acabament pictòric en el seu lloc definitiu, havia estat de trenta-sis anys llargs, un fet força habitual en aquelles èpoques.

Dos nous retaules: el de Sant Joan i el de Sant Sebastià

Després d'haver-se enllestit i donat per acabades les obres del retaule de l'altar major, el de Santa Margarida i algunes imatges, com hem vist, vénen uns quants anys dels quals no coneixem altres millores i modificacions fetes a l'església parroquial, almenys documentalment.

No és fins trenta anys després, el dia 7 de maig de 1635, que trobem un document notarial en el qual el prevere i rector de la parròquia Antic Terrés,²² i els obrers Joan Cardona i Pau Modolell, el primer com a obrer major i menor el segon, reconeixien i feien avinent uns pactes que s'havien estipulat en un document anterior, el qual desconeixem.

En aquest document, el dit rector i obrers feien avinent a Pau Torrent, pintor, i a Jeroni Marmudes, decorador, ambdós ciutadans de Barcelona, que s'havia pactat i acordat de pintar i decorar dos retaules de l'obra de l'església. Que aquests dos retaules eren l'un sota l'advocació de sant Sebastià i l'altre, de sant Joan. I que, de fet, ja s'havien pintat i decorat, tal com reconeixien els rectors i els obrers.

L'instrument notarial, subscrit i pactat entre ambdues parts, estipulava que el preu total de l'obra a realitzar seria de tres-centes setanta lliures de moneda de Barcelona. Que dita quantitat es faria efectiva amb diners de l'obra de l'església i en forma de diversos pagaments. És a dir, cent lliures en el moment d'iniciar la feina; altres cent lliures a la meitat de l'obra; i cent lliures més una vegada sigui acabada tota l'obra. I la resta de setanta lliures, fins a completar les tres-centes setanta, havien de ser pagadores durant els primers dies del mes de març de l'any 1637.

En són testimonis Leandre Altisent, pintor, i Gaspar Argemir, ataconador; ambdós de la ciutat de Barcelona.²³

Fins aquí tot fa presumir l'incompliment d'alguns pactes per part d'alguna de les parts o bé per totes dues, ja que la resposta dels artistes no es féu esperar.

L'endemà mateix, dia 8 de maig de 1635, els requerits, Pau Torrent i Jeroni Marmudes, donaven contesta a l'esmentat requeriment fet avinent alguns dels pactes que fins aquest moment ens eren desconeguts.

Que, efectivament, van convenir i prometre als senyors Antic Terrés, Joan Cardona i Pau Modolell, rector i obrers, respectivament, que per la festa de Sant Joan de l'any 1636 tindrien acabada tota l'obra estipulada i pactada. També, que si durant aquell temps no tenien acabada l'obra convinguda, es comprometien a fer restitució de tots els pagaments que dits obrers els haguessin lliurat fins al moment.

*Retaule de
l'altar de
Sant Joan
de l'església
parroquial
de Sant Just
Desvern
(Postal:
Arxiu
particular
Quintana-
Cortès)*

Que, també, en els dits pactes s'estipulava que mentre durarien els treballs de l'obra, el rector i els obrers els donarien allotjament i la manutenció corresponent.²⁴

El darrer paràgraf del precedent document sembla ser prou entenedor. No havien estat acomplerts alguns dels pactes subscrits, la qual cosa degué motivar el retard de l'obra decorativa d'ambdós retaules.

Finalment, i una vegada transcorreguts més de dos anys, el dia 24 de desembre de 1637, el pintor Pau Torrent i el decorador Jeroni Marmudes signaven una àpoca o carta de pagament per valor de tres-centes setanta lliures al reverend Antic Terrés, prevere i rector de Sant Just Desvern, i en el seu nom l'obrer major, Antoni Gelabert del Coscoll, i Gabriel Ramoneda, obrer menor, com a preu convingut per a la pintura i decoració dels dos retaules esmentats.

Que l'esmentada quantitat s'havia pactat i s'estipulà conjuntament entre dit rector i els antics obrers Joan Cardona i Pau Modolell, pagesos, administradors i obrers aquell any de 1635, en instrument notarial atorgat pel notari Pere Lluell.

«Et ideo renunciando, etc. Cancellando et annullando dictum instrumentum promissionis et stipulacionis. Ita et taliter, etc.

Testes firmi dicti Pauli Torrent sunt: Antonius Boix, sutor, civis, et Petrus Martir Lluell, scriptor Barcinone.

Testes firmi dicti Hieronymus Marmudes qui...».

Amb la pintura d'aquests dos darrers retaules sembla que s'acaba a Sant Just Desvern aquest llarg període d'activitat constructiva i de posterior enriquiment litúrgic de l'església parroquial del nostre poble. I, finalment, també un gran esforç econòmic col·lectiu de tots els pocs habitants que hi havia llavors a la comunitat sanjustenca.

Una situació que ja no tornarem a trobar —aquesta vegada per raó d'uns fets que, malauradament, no haurien d'haver passat mai—, fins gairebé la segona meitat del segle xx, després que aquesta mateixa església fos incendiada i gairebé mig atterrada pels fets revolucionaris de la guerra civil de 1936-1939.

Es perderen les campanes, el seu valuós i artístic mobiliari litúrgic, entre el qual hi havia el majestuós retaule de l'altar major, motiu d'aquest treball. A més, en aquell incendi també es perdé el ric arxiu parroquial, font inestimable de documentació per als investigadors d'avui, com també la seva bona biblioteca. Sortosament, foren salvats de les flames els llibres sacramentals, que a partir del segle xvi i fins avui es conserven tots.

Les persones que intervingueren en el conjunt de les obres foren: mestres de cases, artistes fusters, escultors, pintors, dauradors, parroquians de la població i tot un reguitzell de notaris.

La complexitat de tot aquest conjunt d'obres efectuades a l'església de Sant Just Desvern durant el període comprès entre els anys 1570 i 1637 bé mereix que, en síntesi, fem una breu ressenya de qui eren i com eren aquestes persones que portaren a terme tota l'obra artística.

Els diferents contractes notarials que van sorgint en el conjunt de les obres a fer i les capitulacions de cadascun d'aquests contractes ens informen sobre com s'havia d'executar l'obra arquitectònica, els materials a emprar, el temps previst de la durada de l'obra, les condicions del seu finançament, mitjançant, algunes vegades, la Taula de Canvi de Barcelona, l'ajuda que havien de donar els mateixos parroquians del poble...

A més, és interessant perquè aquests contractes i capitulacions ens assabenten de tot un seguit de detalls de caràcter jurídic, tècnic, econòmic i de costums de l'època.

Així mateix, molt breument, ens permeten conèixer una mica qui eren aquestes persones, *magister operis* o mestres de cases, com se'n deia llavors; artistes fusters escultors, pintors, decoradors...; els seus coneixements tècnics i artístics, i altres obres que havien realitzat; és a dir, el seu currículum artístic.

D'entrada, s'ha de dir que tots ells eren mestres artistes itinerants, la majoria agremiats en diferents escoles, com veurem més endavant. Uns i altres gairebé sempre s'instal·laven a la localitat on havien estat contractats a treballar, juntament amb llurs famílies, per tot el temps que calgués mentre durava l'obra contractada.

La contracta pactada i estipulada entre ambdues parts, és a dir, la part contractant, generalment el rector i els obrers — administradors temporals de la parròquia—, i la contractada, el mestre de cases o l'artista, sempre es feia notarialment i capitulada.

Aquests contractes notarians, a més d'especificar tot allò que concernia el conjunt de l'obra a executar, també deixava ben definides les diverses formes de pagament pactades. És a dir, si es tractava d'una obra de poca importància, generalment es podia fer efectiva en tres parts: una primera part al començament; una altra a «mitja feyna», com solia dir-se, i una tercera o darrer pagament, una vegada l'obra era enllestida totalment. Amb tot, però, abans calia que l'obra acabada hagués estat visurada i judicada per dos experts, un per cadascuna de les parts interessades.

En la construcció de l'església parroquial de Sant Just Desvern, hi havia una participació molt activa i directa dels habitants de la població d'aquella època —23 cases l'any 1587—, segons nota del Dr. Antoni Tenas.

Així, per exemple, en el protocol del manifest de l'11 de juny de 1570, per a construir la nova església de Sant Just Desvern, s'estipulava, entre altres, de carregar, i per un període de cinc anys, l'import d'un vintè sobre la totalitat dels productes de les collites de la població.

Aquest vintè havia de ser carregat damunt dels cereals d'ordi, civada, forments, mestalls i altres grans. El mateix vintè també havia de ser aplicat sobre el vi collit a la població; és a dir, de vint càrregues de verema, una havia de ser per a pagar l'obra de la nova església.

Es fa avinent que la parròquia no té diners comptants, rendes ni emoluments, i que, per tant, atenint-se a la necessitat de l'obra, es veuen obligats a recórrer a aquest procediment d'imposar aquest vintè sobre les collites.

Es constata que la feina de recol·lectar aquest impost s'havia d'arrendar, i que cada any els diners s'haurien de dipositar a la Taula de Canvi de Barcelona.²⁵

Pel que fa a la capitulació de la contracta de l'obra de l'església, en els capítols que porten els números. 8, 12, 25 i 26

veiem les següents indicacions: el número 8 especifica que els obrers —entenen-hi el poble— s'obliguen a donar la fusta «*bona y adobada*» per a embigar i cobrir la teulada de l'església. El número 12 especifica que, també els obrers, i a càrrec seu, li donaran tota la mà de manobre juntament amb dues portadores, dos càvecs, dues pales i una cassà. Com també li portaran tota l'aigua necessària a peu de l'obra. El número 25 precisa que els obrers es comprometen a donar lloc i habitació al mestre de cases Lleonard Bosch,²⁶ per a ell i la seva família, així com facilitar-li la provisió de llenya per a la casa durant tot el temps de les obres. El número 26 detalla que, perquè el mestre de cases no hagi d'estar aturat per la manca de materials, ha de notificar amb vuit dies d'antelació tots i cadascun dels materials que utilitzarà. En el cas que això no es compleixi degudament, el mestre de cases podrà demanar danys i perjudicis als dits obrers. Com també ho podrà fer la part contrària, en el cas de no haver notificat als obrers allò que li havien d'aportar. En ambdós casos hi havia consignada la corresponent penalització.

No coneixem l'acta de consagració del nou temple parroquial de Sant Just Desvern, però creiem que les obres d'aquest temple devien haver estat enllestides dins del termini o poc després de la data estipulada a la contracta, tot i que no en tenim cap constància afirmativa.

Joan Forner, mestre imaginare, autor del retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Just Desvern

Sabem que l'autor del retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Just Desvern havia estat el mestre imaginare de Mataró Joan Forner. Aquest consta també com a autor del retaule de l'església parroquial de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles.

A la contracta signada el 18 d'abril de 1575, en un dels pactes diu: «*que farà y fabricarà un retaule de fusta de alber bona y no recuita, sinó tal cual se partany a retaule, lo qual haia de ésser conforme a un altre retaule qui està en la església parrochial de Lloret*» de les mateixes dimensions, alçada, personatges...

Joan Forner, amb la col·laboració de Bernat Pujadas, un fuster de Riudellots de la Selva, consta també com a autor del retaule de l'altar major de l'església parroquial de Palamós, posteriorment, com ja hem vist, venut als obrers de la parròquia de Sant Just Desvern.²⁷

Els artistes pintors i dauradors de retaules

Aquests artistes pintors, dauradors i decoradors de retaules i d'imatges, com ja havíem dit, eren artistes itinerants que treballaven a domicili, a l'indret mateix on havien estat contractats, ja que, tenint en compte l'absoluta deficiència de mitjans de transport, el fet de poder treballar les diferents parts d'un retaule en el lloc on havia de quedar definitivament assentat, era la millor garantia per a aquestes obres monumentals.

Cap al final del segle xv, existia ja a Barcelona el Col·legi de Pintors,²⁸ dividit en tres grups, que aplegaven els mestres retaulers o pintors de retaules, els quals, per a examinar-se, havien de pintar un petit retaule amb escenes de la vida de la Mare de Déu o de la Passió de Jesús; els mestres cortiners, que acreditaven la seva habilitat pintant un drap amb dues imatges d'home i dona, amb animals i ocells; i els mestres dauradors.

A finals del segle xvi, i llevat dels dauradors, tots ells eren mestres pintors. En aquella època els draps i les cortines pintades havien estat de moda. És per això que Mn. Antoni Tenas, quan es refereix a l'altar de Santa Maria o de la Mare de Déu que hi havia a l'església primitiva, diu: *«en relació a la visita de l'11 de desembre de 1581, que en l'esmentada data aquest altar tenia pintada en el retaule, que era de tela, una imatge —un quadre— de la Verge Maria»*. I aquesta imatge ja era de «bulto» el 6 d'octubre de 1588, segons fa constar la relació de la visita feta en aquesta darrera data.²⁹

Del mestre Pere Roig, autor de les modificacions del retaule de l'altar major, i també de les imatges de sant Just i sant Pastor, de la Verge del Roser i de santa Margarida, no n'hem trobat esment, com tampoc n'hem trobat del mestre pintor Joan Hernandes, també de Barcelona.

Els artistes pintors de qui tenim més coneixement són l'autor de la pintura i decoració del retaule de l'altar major i el de Santa Margarida de Sant Just Desvern, treball que havia estat confiat, com ja hem vist, al mestre pintor Joan Pau Camps, reconegut pintor i decorador del Col·legi de Barcelona, i dos artistes més: el pintor Pau Torrent i Jeroni Marmudes, decorador, ambdós del Col·legi de Pintors de Barcelona. Aquests dos artistes fins i tot havien ocupat càrrecs dins del mateix Col·legi. El primer, Pau Torrent, l'any 1607, el trobem ocupant el càrrec de claver o tresorer major, i Jeroni Marmudes, l'any 1630, ocupava el càrrec de cònsol de l'esmentat Col·legi.³⁰

Aquests artistes són els que, a Sant Just Desvern, trobem compromesos a pintar i decorar els retaules de Sant Joan i de Sant Sebastià.

Del conjunt de documentació que fa referència a totes les obres descrites, es desprèn que no hi hagué cap moment en què no hi hagués desconfiances, disconformitats i un ambient de certa tibantor per ambdues parts.

Amb tot, però, finalment, l'obra arribà a bon terme, i hem de reconèixer que aquesta gran despesa de cabals en un període de pocs anys fou una gran proesa, atribuïble, només, als pocs habitants que tenia llavors la població santjustenca.

Abans d'acabar, voldria recordar el resum que, de la qualitat i del valor artístic de l'obra pictòrica del retaule de l'altar major, en feia Mn. Antoni Tenas: *«Estava format —el retaule— d'un conjunt de taules pintades que de dalt a baix i d'un cantó a l'altre de la nau, tapaven tot el fons de l'absis. Les taules del cap d'amunt del cim —la Crucifixió i els quatre evangelistes— i les de baix el sòcol formant dues portes laterals —representant l'una Sant Pere i l'altre Sant Pau— eren d'un vàlua artística notabilíssima. Entre aquest sòcol i aquell cim, hi havia tres pisos o rengles de taules, d'un metre quadrat aproximadament, quatre a cada rengle; les del pis baix eren força notables, i representaven escenes de la Passió de Jesús; les del pis o rengle segon, que volien representar el martiri de Sant Just i Sant Pastor, eren d'escassíssim mèrit; les quatre del pis tercer, que eren les darreres que havien estat fetes, impossible de precisar el que representaven, no tenien cap valor»*.³¹

Per la meua part, i sobre la vàlua artística d'algunes de les taules d'aquest retaule de l'altar major, he de dir que no tenim coneixement que, una vegada aquest acabat i enllestit pictòricament del tot, s'hagués fet una judicació o peritatge de l'obra acabada, cosa habitual gairebé sempre que es tractava d'una obra d'envergadura com era l'acabament d'un retaule, i més necessària encara en el cas d'aquest retaule que va ser motiu de tantes pressions per part del rector i obrers, com també del visitador i del mateix bisbe.³²

Amb tot, s'ha de dir que no es pot descartar que en el seu moment, la pintura fos executada tal com calia, és a dir, amb tota la perfecció i pulcritud que aquestes obres requerien, i que, posteriorment, en una època incerta, aquest retaule hagués estat restaurat en alguna de les seves parts, però amb molt poc encert.

Sobre aquest punt, és el mateix Mn. Antoni Tenas qui esmenta dues intervencions de modificacions de l'altar major i de restauració del retaule l'any 1825. I «*també —constata Mn. Antoni Tenas— va fer-s'hi una restauració gens afortunada, l'any 1884, per la gasiveria dels que la van pagar*».³³

I retornant per uns moments al segle XVI, base en la qual ens movem, volem recordar també que el fet que una obra d'aquesta envergadura s'allargués molt més temps del que s'havia estipulat en les capitulacions notariales, era molt generalitzat en aquelles èpoques, sobretot en les comunitats rurals, on podien influir molts factors: una collita dolenta, una baixada en els preus, un any o anys de sequera, una pedregada, i fins i tot una epidèmia, que eren molt freqüents durant aquells segles.

Tot i la seva proximitat a la ciutat de Barcelona, l'autosuficiència era bàsicament la directriu de l'economia, més encara en una població totalment rural com era llavors la de Sant Just Desvern.

Tots aquests contratemps podien sorgir, i de fet sorgien en qualsevol època. Tant és així que trobem contractes d'obres d'esglésies en els quals aquestes calamitats generals també estaven previstes a l'hora de redactar-los.³⁴

I, finalment, ja per acabar, vull remarcar que fou durant aquells anys de benestar econòmic, en què hi hagué una certa

abundor de diners, que foren refetes, si no de bell nou, sí amb importants reformes i engrandides, totes o la majoria de les masies del nostre terme. En algunes, foren bastides les façanes amb escaients portalades dovellades i finestrals d'aquest període del final del gòtic, treballats en pedra de Montjuïc, que els mestres picapedrers d'aquelles pedreres executaven, ja no per encàrrec, sinó, potser fins i tot, en sèrie.

Apèndix I

Conveni de contracte efectuat entre els obrers de la parròquia de Sant Just i l'escultor Pere Roig, per a traslladar des de la vila de Palamós a la parròquia de Sant Just Desvern el retaule que dits obrers havien adquirit en aquella vila i efectuar-hi certes modificacions, abans d'assentar-lo en el seu lloc definitiu. Retaule destinat a l'obra de l'altar major, que havia estat construït per l'escultor Joan Forner, imaginaire de Mataró.

(Barcelona), 19 de gener de 1580

Die martis XVIII mensis ianuarii anno predicto MDLXXX. De y sobre les coses infrascrites per y entre Antich Ramoneda y Berthomeu Solans, pagesos de la parroquia de Sant Just Dezvern y lo any corrent obrés de la parrochial yglesia de Sant Just Desvern, bisbat de Barcelona, de una part, y Pere Roig, imaginayre, ciuteda de Barcelona, de part altre, son stats fets, pactats, fermats y jurats los capitols de concordia, pactes i avinensa següents:

Primerament, es convingut i pactat entre les dites parts que lo dit mestre Roig per la quantitat infrascrita se hage de obligar, com de y ab lo present se obligue, de aportar o fer aportar un retaule tenen comprat dits obres en la vila de Palamós, a totes ses despeses y gastos, de dita vila de Palamós en la present ciutat de Barcelona, y portat asi en Barcelona, fer en dit retaule una pastera conforme una trassa se ha portada de dita vila de Palamós, la qual trassa (es) en poder de dit mestre Pere Roig, ab ses teles y guarnicions. Y feta dita pastera en dit retaule, portar aquell de la present ciutat de Barcelona en dita yglesia de Sant Just, en lo loch li diran dits obrés, tot a cost y despeses de dit Roig, donant dits obrés tant solament la fusta será menester per assentar y posar aquell y per fer dita pastera. Y també hage de fer, com fer promet, per la quantitat infrascrita, quatre images de fusta de xiprer, so es, Sant Just, San Pastor, de largaria quiscú de nou palms al natural, Nostra Senyora del Roser, de sinch palms y Santa Margarida, de sis palms. Y tot assó hage de fer dit mestre Pere Roig, com de y ab lo present fer promet, a ses despeses y treballs, de así a la festa de Pasqua de Resurrecció del Senyor primer vinent.

Item, los dits Antich Ramoneda y Barthomeu Solans, obrés predits, convenen y en bona fe prometen al dit mestre Pere Roig que per fer tot lo demunt dit, li donaran y pagaran realment y de fet en Barcelona, vuytanta y sinch liures barcelonines pagadores, so és, la

mitat lo dia de Carnastoltas primer vinent y la restant mitat, quan será assentat y posat dit retaule en dita yglesia parroquial de Sant Just Desvern y fetes dites images de la largaria demunt expressda y no res manco li donaran, com ab lo present donar prometten, un xiprer es en dita parochial yglesia de Sant Just y la fusta será necessaria per fer dita pastera, sempre que volrá, y al temps assentarà dit retaule lidonarà la fusta será necessaria per assentar y posar aquell. Lo demás hage de fer dit mestre Pere Roig, tot a ses despeses y treballs, com dalt se conté, y asó prometten dits obrés fer y complir en los terminis demunt expressats.

Et ideo nos dicte partes, laudantes...

Capítols del contracte signat entre Joan Hernandes, pintor, d'una part, i Baltasar Oliveras i Pau Modolell, com a obrers de la parròquia de Sant Just Desvern, i Pere Joan Arnella, administrador de la Confraria de la Verge del Roser, per a pintar el nou retaule de fusta de l'altar de la capella de la Confraria de la Verge del Roser.

Apèndix II

(Barcelona) 16 d'octubre 1581

Die lune XVI mensis octobris anno predicto MDLXXXI

De y sobre les coses devall scrites per y entre mestre Joan Hernandes, pintor, ciutedá de Barcelona, de una part, e Balthazar Oliveras y Pau Modolell, obrés lo any present de la sglesia parrochial de Sanct Just Desvern, del bisbat de Barcelona, y Pere Joan Arnella, administrador lo dit any present de la Confraria de la Verge Maria del Roser instituida en la dita sglesia, ensemps ab Balthazar Solá, absent, de la part altra, y altres persones devall scrites, son estat fets, pactas, fermats y jurats los capítols, pactes y concordia següents:

Primerament, lo dit mestre Joan Hernandes, convé y en bona fe promet als dits obrés y administradors que de assi a sis mesos primer vinents, comptadors del dia present en avant, ell los pintara lo retaule de fusta que novament es estat fet en lo altar de la capella de la dita Confraria de la Verge Maria del Roser, instituida en la dita sglesia de Sanct Just Desvern, y totes les taules e

imatges, cornises y columnes que son en dit retaule, daurant de or fi y brunyit tota la talla del dit retaule, y relleus y les columnes del dit retaule, y los alts y fondos de blau, y les fruytes que estan en lloch de polseres agen de ser daurades les lligasses de les fruytes, y les dites fruytes de differents colors, y la pastera que sie carxofada de or brunyit les carxofes, y lo camper de la color que a ell apparra stigue millor conforme reques lo offici o art de pintor.

E mes que la imatge de Nostra Senyora stigue enriquida conforme es ús y pratiga entre bons pintors. Y tot lo restant, có es en los taulons del dit retaule hage de pintar los misteris següents, có es, en lo mes alt stigue pintada la Coronació de Nostra Senyora, y en los quatre taulons del mig, en la hù la salutació del Angel Sanct Gabriel, en lo altro la Visitació de Sancta Elisabet, en lo altre la Nativitat de Jesu Christ, y en lo altro la Adoració dels tres Reis de Orient.

Y en los taulons del bancal de ma dreta la Oració que feu Jesu Christ en lo hort, y en lo de ma squerra lo Asotament, y en lo mig la Pietat.

Y en los pedestals del bancal que stiguen pintats los quatre Evangelistes.

E mes, los peus drets mes baix que tornen lo retaule que sia jaserats, y les mensules o remates, del costat del dit retaule, junt a la Coronació que sien, so és, la talla daurada de or fi, ab lo de dintre de colors, y los poms daurats, y les flames vermelles.

Y lo dit retaule los donará y lliurarà dins lo temps, bo y pintat a l'oli ab tota perfecció com a bon pintor se pertany.

E les dites coses promet attendre y complir lo dit mestre Joan Hernandes, sens dilació, excepció alguna, ab restitució de tots danys y despeses..

E per major seguretat de dites coses lo dit mestre Joan Hernandes se dona per fermanses a Pere Bolet, batifuller y Pere Roig, imaginayre, tots ciutedans de Barcelona, y lo altro de ells insoli... Les quals fermanses acceptant en si de bon grat lo carrech de dita fermansa, convenen y en bona fe prometen als dits obres y administradors que juntament ab lo dit mestre Joan Hernandes, principal llur y sens aquell et insolidam seran tinguts

y obligats a totes y sengles coses per lo dit principal llur desus promeses.

E per attendrer y complir les dites coses, ne obliguen així principal com fermanses, tots y sengles bens llurs y de quisqu de ells insolidum, ab renunciació de benefici de noves constitucions, dret de fermansa y altres renunciacions necessaries y ab jurament llargament.

Item, los dits Balthazar Oliveras y Pau Modolell, obres y lo dit Pere Joan Arnella, administradors predits, convenen y en bona fe prometen al dit mestre Joan Hernandes, que ells de dines de dita Confraria, li donaran y pagaran, així per les mans de pintar tot lo dit retaule, com per les colors y or que entraran en aquell, sexanta lliures moneda barcelonesa, ab tres iguals pagues, çó és, vint lliures lo dia que devallará lo retaule per ha pintar e vint lliures a mitja obra, y les restants vint lliures encontinent que lo dit retaule sera acabat de pintar en lo modo y forma sobredits, a tot llur contento.

E les dites coses prometen attendre y complir los dits obres y administradors sens dilació o excepció alguna, ab restitució de tots danys y despeses.

E per attendrer y complir les dites coses ne obliguen tots y sengles bens y rendes de dita obra y Confraria, mobles e immobles, haguts y per haver. Los bens emperó llurs propis no entenen per a n'assó obligar ab totes les renunciacions necessaries y ab jurament llargament.

Item, es pactat y concordat entre les dites parts que acabat que sia lo dit retaule de pintar, y lliurat als dits obres y administradors, tinguen los dits obres administradors vuyt dies de temps per judicar lo dit retaule per pintors experts, elegidors hú per quiscuna de les dites parts y cars que lo dit retaule fos judicat per los dits pintors no esser estat pintat com ha bon pintor se pertany, en dit cars lo dit mestre Joan Hernandes los hage de fer la smena convenient conforme per los dits pintors sera judicat, y les despeses que se hauran de fer a cerca de la dita judicació se hagen de pagar per iguals parts.

Et ideo nos dicte partes laudantes...

Testes huius rei sunt: Iacobus Papiol et Galcerandus Severus Pedralbes, scriptores Barcinone habitadores.

Apèndix III Capítols del contracte signat entre el rector i obrers de la parròquia de Sant Just Desvern, d'una part, i el mestre pintor Joan Pau Camps i la seva muller, per la l'altra. Aquesta capitulació s'establia per la qüestió de la pintura del nou retaule destinat a l'altar major i el de Santa Margarida de la mateixa església.

(Barcelona), 17 de juny de 1594

De y sobre les coses devall scrites per y entre lo reverent mossèn Joan Romani, prevere y rector y en dit nom obrer maior, y Barhomeu Solanes y Pau Modolell, pagessos, obrers lo any present de la sglesia parrochial de Sant Just y Sant Pastor Desvern, del Bisbat de Barcelona, tenint facultat del Consell general de la dita parrochia, de una part, e mestre Joan Pau Camps, pintor, ciutedá de Barcelona, e la dona na Antiga Camps, de aquell muller, de la part altra, son estats fets, pactats, fermats y jurats los capítols, pactes y concordia següents:

Primerament, lo dit mestre Joan Pau Camps, convé y en bona fe promet als dits senyor rector y obrers de la dita sglesia parrochial de Sant Just y Sant Pastor Desvern, que dins dos anys primers vinents comptadors del dia o festa de Sanct Joan del present y corrent mes de juny en avant, ell pintarà a l'oli lo retaule del altar maior de dita sglesia, ço es, los taulons de planta pintara ab la historia dels dos sancts, de colors fins, y la talla, tot lo qu'es talla sobre del or.

Item, en los quatre taulons del dit bancal han d'esser pintades les quatre histories de la Passió de Nostre Senyor, de pintura fina, ab lo compliment que es degut per dites histories.

Mes, en dit bancal, pintarà los dotze apostols de bulto, daurats y enriquides de colors fins sobre del or.

Item, la obra de sota del bancal del altar ha de esser de argent colrrat y en les portes del altar, en una porta, sanct Pere, y en la altra, sanct Pau, de colors fines.

Y en les dues polseres del retaule, los quatre evangelistes y ab lo mes avant campers, quatre doctors de la iglesia, de plata, pintura y de color fines.

*Y en lo frontispici, un Deu lo Pare de plata, pintura.
Y les figures de sobre del retaule, que son un Christo y los
ladres, pintura al encarnat conforme requereix quiscuna
pintura.*

*E mes avant pintarà un retaule ab la figura y histories de
santa Margarida, a l'oli, ab colors fines.*

*Y en lo bancal de dit retaule, pintarà unas figuras de mitja
talla acontento dels obrers, ço es, sanct Cosme y sanct Damià y
la Magdalena, tot de colors fines.*

*Y en lo tauló sota del frontispí, pintarà un Cristo ab les
dues Maries y sanct Joan.*

Y en lo dit frontispí, pintarà lo sanct Sperit.

*Y sota la talla de dits retaules, de or fi ab les canals de
azul fi, tot a costes y despeses del dit Joan Pau Camps, sens
dilació o excepció alguna, ab restitució de tots danys y despeses.*

*E per attendrer y complir les dite coses ne obliga tots y
sengles bens seus, mobles e immobles, haguts y per haver, ab totes
les renunciacions necessaries y ab jurament.*

*Item, los dits reverent rector y obrers de dita sglesia
parrochial de sanct Just y sanct Pastor Desvern, coneven y en
bona fe prometen al dit Joan Pau Camps que ells donarán y
pagarán al dit Joan Pau Camps, per les mans, colors y altres
gastos y despeses que ell ha de fer en pintar y daurar lo sobredit
retaule, realment y de fet y en diners comptans, noucentes liures
moneda barcelonesa, ço es, trescentes liures de assí al dia o festa
de sanct Miquel del mes de setembre primer vinent y del corrent
any. Y les restants siscentes liures, dins dotze anys primers
vinents, ço és, sinquanta liures quiscun any, pagadores lo dia o
festa de Pasqua del Sperit Sant comensant a pagar lo dia o
festa del Sanct Esperit del any mil sinch cents noranta sinch, y
així quiscun any en consemblant dia o festa, fins a tant que totes
les siscentes liures li sien integrament pagades y satisfetes.*

*E no res menys prometen dexar casa francha en la dita
parrochia al dit Joan Pau Camps per a poder pintar lo dit retaule
tot lo temps que posará en pintar lo dit retaule.*

E mes avant prometen desfer y devallar, a despeses de la dita Obra, y totes les pessés de aquell y aportarles en la casa ahont lo dit Joan Pau Camps pintarà aquell, y après tornar lo dit retaule pintat a la dita sglesia y tornar assentar totes les pessés de aquell en los llochs ahont haurán de estar y se hauran de assentar.

E les dites coses prometen attendrer e complir los dits obrers sens dilació o excepció alguna o ab restitució de tots danys y despeses.

E per attendrer y complir les dites coses ne obliguen tots y sengles bens mobles e immobles, haguts y per haver, los bens empero llurs propnis no entenen per aquestes coses obligar com fassen negoci de dita Obra y no llur propni ab totes les renunciacions necessaries y ab jurament.

Item, mes, es pactat i concordat entre les dites parts que si per cars lo dit Joan Pau Camps no pogués fer y pintar en lo dit retaule obra qui valgués la summa o quantitat de les dites trescentes liures que vuy se li donen y bestrauhen per algun just impediment com es de mort, malaltia o altrament, que en dit cars lo dit Joan Pau Camps y la dita Antiga, muller sua, sien tinguts y obligats en haver de restituir als dits obrers tot alló que restaria a pintar fins a la dita sumia (o va) lor de dites trescentes liures, deduhit tot alló que lo dit Joan Pau Camps hauria fet y gastat en dit retaule a coneguda de dos pintors elegidors y anomenadors, ço és, hu per quiscuna de les dites parts.

E les dites coses prometen attendrer y complir los dits Joan Pau Camps y Antiga, muller sua, sens dilació o excepció alguna, e ab salari de procurador dins Barcelona, sinch sous, y fora de aquella, deu sous, e al restitució de tots danys e despesses.

E per attendrer y complir les dites coses, ne obliguen tots y sengles bens llurs y del altro de ells insolidum, mobles e immobles haguts y per haver renunciant al benefici...

Et ideo nos dicte partes, laudantes...

Testes firme dictorum reverendi Ioannis Romani, rectoris et eo nomine operari maioris, Bartholomei Solanes et Pauli Modolell, operariorum predictae ecclesie sanctorum Iusti Desvercio, et Ioannis Pauli Camps: honorabilis Petrus Ioannis Cerdá, negociator civis et Petrus Riera, scriptor Barcinone habitator.

Testes firme dicte Antice Camps que firmavit die XXVII mensis octobris anno predicto sunt: Iacobus Tora et Petrus Riera, scriptores Barcinone habitatores.

Cèdula requisitòria del rector i obrers de la parròquia de Sant Just Desvern, contra el pintor Joan Pau Camps amb motiu del retard en la feina de pintar el retaule de l'altar major de dita església parroquial. **Apèndix IV**

(Barcelona), 22 de març de 1596

Mossen Pau Camps: No ignora vostra mercé ni ignorar podeu que la maior part del temps dins lo qual vostra mersè era obligat a daurar y pintar lo retaule de la parroquial sglésia de Sanct Just Desvern es ja passat la maior part y així que lo que reste es tant poch que bonament no es possible compliau lo que a promés y era obligat, en lo quall veu aveu causats molts grans danys y dampnatjes a la dita sglésia així per que a dos anys y prop de tres que desfeu allsguns taulons de dit retaula dient y promatent quells volia pintar dins molt poch temps y tornarlos a la sglésia, així ques pugués veure sa abilitat y may aquells aveu pintats, com també perque après aveu desfet tot lo dit retaula y vuy está tot a trossos per la sglésia rebent cadal dia molt gran dany sperant rebrells maiors. Per so y altrement lo rector y obrés de la sglésia parroquial de Sanct Just Desvern, ab los presents scrits vos protesten de tots los sobredits danys y dampnatjes y de tots altres que per culpa o causa de vostra mercè ne vindrán a dita sglésia y a dits rector y obrés y de totas y senglas cosas a ells y quiscú de ells permeses de protestar. Y no res menys vos notif(ic)an ab los matexos scrits pus que vostra mercé no a satisfet al que entre vostra mercè y ells es estat pactat y concordat, farán fer la obra de dit retaule a altre mestre pus vostra culpa y tardansa los ne a fòrsats. E finalment, se offeren a venir a bo y lleall compte ab vostra mercé per a diumenge mes propvinent en la matexa sglésia de Sanct Just Desvern, protestant que si per dita jornada no acudirá, lon convindrán devant jutge compatent y faran tot so y quant de justicia los será permés, requirint a vos notari...

Die veneris XXII mensis marcii anno a Nativitates Domini MDLXXXVI, presente Bartholomeu Rovira, scriptore iurato sub me Francisco Pedralbes, regia auctoritate notario publico Barchinone

infrascripto et presentibus eciam Michaele Bernabe, sartore, et Petro Paulo Martí, fornerio, Barchinone habitatoribus, pro testibus...

Còpia a l'Arxiu parroquial de Sant Just Desvern.

Apèndix V

Resposta del pintor Joan Pau Camps al requeriment interposat pel rector i obrers de la parròquia de Sant Just Desvern, per l'endarreriment d'aquest pintor en l'obra pictòrica del retaule de l'altar major.

(Barcelona), 23 de març 1596

Responent Pau Camps, pintor ciutadà de Barcelona, a una voluntaria scriptura a ell presentada per lo rector y obrés de la sglésia parroquial de Sant Just Desvern, contenint en effecte que la major part del temps dins lo qual dit Camps stava obligat a daurar y pintar lo retaule de la dita parroquial iglésia és ja passat, y que lo que resta és tant poch que bonament no és possible poder cumplir en lo que és obligat, causant per dit effecte molts danys y dampnatges a dita sglésia, cominant de fer fer a altra persona dita obra, segons que dites y altres coses estan mes llargament en dita scriptura contengudes a la qual se refer. De la qual molt bona voluntaria scriptura ha fet y fa molt gran admiració, perquè molt be saben y no poden ignorar que si dit Camps no te tant avansada la dita obra, no és stat a culpa sua, sinó de dits rector y obrés, per lo que al dita acte staven obligats en donar a dit Camps casa en dit lloch per star, y tres centes lliures ans de comensar dita feyna, y lo restant del preu fet, ab certes pagues en dit acte mencionades. Les quals coses per dits rector y obrés promeses han dexat de cumplir ab tot effecte, per quant la casa no li és stada donada fins a la festa de Nadal prop passada, y les tres centes lliures tenien obligació de donarli ans de comensar, tant poch no li son stades donades encara al tot compliment per faltar molt bona suma per a donarli per a compliment de aquelles, y les que te rebudes es stat ab diverses partides y no conforme al que staven obligats. Y també es cayguda una paga de sinquant lliures que no li es stada pagada. Y axí si la obra no sta tant avansada com ab dit acte estava consertat es stat y és a culpa y mora de dits rector y obrés y no de dit Camps, offerintse de continuar dita obra ab tot effecte y pro-

*curar la spediçió de aquella, complint ab ell com tenen obligació.
Y aixi denegades totes y sengles coses ab dita scriptura
contengudes, dona la present per resposta, requerint sien
insertades al peu de dita requesta y que sens la present resposta
no'n sie tret acte.*

*Oblata die XXIII marcii MDLXXXI per dictum Paulum
Camps, de quibus presente Petro Riera, scriptore iurato sub me
Francisco Pedralbes...*

*Testes sunt (...) Trobat et Bartholomeus Rovira, scriptores
Barcinone habitatores.*

Notes

1. El present treball és basat sobre un total de disset documents manuscrits i copiats literalment dels originals en llatí existents a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, i també posteriorment a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern. La lletra d'aquesta darrera documentació sembla escrita de pròpia mà del seu rector, Dr. Antoni Tenas.

També, molt probablement, quan l'any 1947 el Dr. Tenas ja tenia enllestides i publicades les seves *Notes del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, no tenia encara coneixement d'aquesta documentació original existent en el dit Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

Fa uns quants anys que jo mateix ja tenia extreta i fotocopiada aquesta documentació original de l'esmentat arxiu. Com hem dit, son disset documents, però en mancava un, el primer, el qual tracta d'una convocatòria feta pels obrers de la parròquia a alguns dels caps de casa de la població, per a tractar sobre el tema d'un retaule destinat a l'altar major de l'església parroquial, recentment construïda de nou.

2. Tenim constància documental que, al darrer quart del segle xvi i primer del xvii, hi hagué una forta activitat constructora de nous edificis del clergat regular, així com d'engrandiment, i també de construcció de nous temples parroquials i el subsegüent enriquiment d'aquests amb nous altars, retaules i imatges, com també amb ornaments litúrgics.

Per exposar només uns pocs exemples referents a la comarca del Baix Llobregat, direm que són d'aquells mateixos anys les següents esglésies parroquials: Martorell, reconstruïda entre 1579 i 1592; Olesa de Montserrat, entre final del segle xvi i primereria del xvii; Esparreguera, final del segle xvi; el Papiol, segona meitat del segle xvi; Sant Andreu de la Barca, final del segle xvi; Santa Coloma de Cervelló, segle xvi; Sant Joan Despí, engrandida el segle xvi; el Prat de Llobregat, segle xvi. I el mateix podem dir també de Vallvidrera, segle xvi.

I de la banda del Maresme també podem dir el mateix: Cabrera de Mar, iniciada el 1540 i consagrada el 1570; Òrrius, el segle xvi, gòtic tardà; Premià de Dalt, a final del segle xvi, el 1588; Sant Vicenç de Montalt, a final del segle xvi... Així mateix, és d'aquesta època, diguem-ne de gran florida econòmica, la construcció de la majoria de les portalades i finestralades de pedra d'aquest gòtic tardà que embelleixen les façanes d'una bona part de les masies dels voltants de Barcelona.

A Sant Just Desvern, d'aquesta mateixa època, que ha rebut el nom de renaixement, sortosament, en podem comptabilitzar algunes, la qual cosa reflecteix uns anys d'una economia força folgada, tal com ja havíem apuntat més amunt.

3. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Jaume Massaguer, manual, 2 setembre 1579 – 13 de març 1580; protocol núm. 8. En endavant, AHPB.

D'aquest protocol, no n'hi ha còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

4. L'obra arquitectònica de l'església parroquial de la vila de Palamós també pertany al segle xvi, encara que les obres ja havien estat començades cap a la darrereria del segle xv. Aquest plet havia estat interposat entre els jurats de la vila de Palamós i el constructor del retaule, el mestre escultor Joan Forner, de Mataró, els quals no acabaven de posar-se d'acord per la qüestió del dictamen tècnic de l'obra, considerada ja acabada, un dictamen i judicació efectuats ja en més d'una ocasió per diferents i reconeguts mestres escultors.

5. AHPB. Notari Jaume Massaguer, lligall 5, manual any 1579, fol. 47 r. i v. i fol. 48 r. També còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

No tenim constància documental de l'existència d'aquest retaule en el moment de la convocatòria del dia 11 d'octubre de 1579, però tot fa suposar que era conegut, la qual cosa permeté que l'adquisició s'efectués tot seguit.

6. Donat l'estat de les comunicacions per carretera en aquella època, la via marítima era la més idònia i la que ofería més seguretat en el transport.

7. Pastera: cavitat feta en una obra escultòrica d'un retaule o altra similar per a posar-hi una imatge o ornament.

8. Trassa o traça: dibuix indicador de la forma general d'una obra que s'ha de construir, fabricar o executar.

9. Aquest retaule, especialment construït per a l'església parroquial de Palamós, molt difícilment es podia adaptar a un altre lloc sense fer-hi certes modificacions en la part constructiva.

10. AHPB. Notari Jaume Masseguer, lligall 6, manual de 1580. Apèndix, N. I. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

11. AHPB. Notari Jaume Masseguer, lligall 6, manual de 1580. Còpies a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

12. La visita pastoral de l'11 de desembre de 1581 fa esment d'un nou retaule de tela on hi havia pintada —un quadre— la imatge de la Verge Maria —no tenim coneixement de la construcció d'un nou retaule de l'altar de la Verge del Roser—, i que aquesta imatge ja era de «bulto» el 6 d'octubre de 1588. Mn. Antonino Tenas, *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, Barcelona, 1947, pàg. 85.

13. AHPB. Notari Francisco Pedralbes, lligall 8, manual 44, any 1581. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern. Apèndix II.

14. AHPB. Notari Francisco Pedralbes, lligall 29, «aprisiarum», any 1583. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

15. Joan Romaní, segons Mn. Antoní, fou rector entre 1581 i 1602. Diu que deixà gran quantitat de documents que demostren que era entès i curiós. Era rector de Sant Just Desvern en plena època dels retaules de l'altar major i del Roser. El primer, però, no el pogué veure acabat del tot, ja que morí quatre anys abans d'acabar-se d'enllestir.

16. AHPB. Notari Francisco Pedralbes, lligall 13, manual 74, any 1594. També còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern. Apèndix III.

17. Mn. Antonino Tenas. *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, 1947, pàg. 83.

18. AHPB. Notari Francisco Pedralbes, caixa 38, plec d'escriptures soltes, anys 1594-1599. Còpia Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

19. AHPB. Notari Francisco Pedralbes, caixa 38, plec d'escriptures soltes, anys 1594-1599. Còpia Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

20. AHPB. Notari Galceran Sever Pedralbes, lligall 2, aprivies, any 1602. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

21. AHPB. Notari Galceran Sever Pedralbes, lligall 7, manual 16, anys 1606-1607. També còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

22. Sobre aquest rector, Antic Terrés, vegeu Mn. Antonino Tenas. *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, 1947, pàgs. 118 i 119.

23. AHPB. Notari Pau Lluell, lligall 15, «Aprissiarun» fol. 144 v. Any 1635. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

24. AHPB. Notari Pau Lluell, lligall 15, «Aprissiarun» fol. 145 v. Any 1635. Còpia a l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern.

25. *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs, IV*, Apèndix I, pàgs. 155-156.

26. El mestre de cases Lleonard Bosch era de Vilafranca del Penedès. Posteriorment es traslladà a Barcelona. El 1566 consta com el mestre de cases de l'església de Vallvidrera. El 16 de gener de 1570 signava una contracta per a construir un nou temple parroquial a Sant Just Desvern, que no es portà a terme. I, finalment, el 20 de juny de 1570, era signat un nou contracte d'obres amb certes modificacions respecte a l'anterior i que es corresponen amb l'actual temple parroquial. Anys més tard, el 1583, trobem Lleonard Bosch a Santa Maria del Mar de Barcelona per raó d'unes obres practicades als claustres i a la capella del cementiri major.

27. J. M. MADURELL I MARIMON. *L'Art antic al Maresme. Del final del gòtic al barroc salomònic*. Notes documentals, pàgs. 136-137. Premi Iluro 1968. Edició Caixa Laietana. Mataró, 1970.

28. J. GUDIOL I CUNILL, *prev.* *Llibre dels privilegis i ordenacions del Col·legi de Pintors de Barcelona a l'època del Renaixement*, Estudis Universitaris Catalans, pàgs. 147-156 i 207-214, Barcelona, 1908.

29. Mn. Antonino TENAS. *Ibid.*, pàg. 83.

30. J. GUDIOL I CONILL, *Ibid.* Diversos autors. *Historia de l'Art Català*, vol. V, nota 53. Edicions 62. Barcelona, 1984.

31. Mn. Antonino TENAS, *Ibid.*, pàgs. 83-84.

32. *Ibidem*, pàgs. 82-83.

33. *Ibidem*, pàg. 84.

34. Així en la contracta d'obres per a la fàbrica de l'església de Sant Martí de Teià, de 31 d'agost de 1574, per posar un exemple, signada entre el rector, batlle i síndics de la parròquia i el mestre d'obres Antoni Matheu, un dels capítols de la contracta constata: «*El temps de durada per a construir la nova església s'estipulava per un temps de vuit anys. A excepció que a la dita parròquia hi hagués alguna epidèmia —el document diu «mala sanitat»—, o en el cas d'una anyada molt dolenta que no s'hagués collit absolutament res*».

Fonts**Arxius**

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern

Bibliografia

CAMÓS CABRUJA, L. (1951), *Historia de dos retablos. Anales y Boletín de los Museos de Artes de Barcelona*, vol. IX, pàgs. 67-69.

GUASCH DALMAU, David (1992), *Hipòtesi sobre els possibles orígens de la parròquia i el contracte de les obres sobre la construcció de l'actual temple*, dins *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs*, vol. IV, pàgs. 135-157.

GUDIOL I CUNILL, pvre., J. (1908), *Llibre dels privilegis i Ordinacions del Col·legi de Pintors de Barcelona a l'època del Renaixement*. Estudis Universitaris Catalans, pàgs. 147-156 i 207-214.

MADURELL I MARIMÓN, J. M. (1948), *Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura*. Colegio Notarial de Barcelona, pàg. 192, núm. 155.

MADURELL I MARIMÓN, J. M. (1970), *L'art Antic al Maresme. Del final del Gòtic al Barroc Salomònic. Notes documentals*, pàgs. 136-137 i 184, document núm. 47. Premi Iluro 1968. Mataró: Edició Caixa Laietana.

TENAS I ALIBÉS, Mn. Antonino (1947), *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*, Barcelona.

TRIADÓ, J. R. (1984), *Història de l'Art català*. Vol. V, nota 53. Barcelona: Edicions 62.